

Tomasz Zimny

Sprawiedliwość oceniania szkolnego

Prace Naukowe. Pedagogika 8-9-10, 863-866

1999-2000-2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tomasz Zimny (Częstochowa)

Sprawiedliwość oceniania szkolnego

Rezultaty edukacji (kształcenia i wychowania) podlegają pomiarowi jakościowemu w relacji do poszczególnych wymagań oraz ilościowemu w relacji do liczby wymagań. Pomiar powinien być trafny, to znaczy zgodny z własnościami rezultatów mierzonych ze względu na określone właściwości.

Mierzenie polega na ujęciu relacji rezultatów zadań sprawdzających spełnienie określonych wymagań programowych jako szczegółowo określonych celów edukacyjnych do wyników jako rezultatów oczekiwanych, stanowiących realizację tych celów.

Pomiar podlega ocenie (szkolnej), która powinna być:

1. słuszna, czyli przyporządkowana do pomiaru w sposób zgodny z przyjętą regułą prostą lub złożoną,
2. sprawiedliwa, czyli tak samo słuszna (ze względu na tę samą regułę) dla każdego zadania i każdego ucznia.

Postrzeganie stałości przyporządkowania oceny do trafnego pomiaru rodzi w uczniu poczucie sprawiedliwości oceny i rozwija w nim zdolności wykonania trafnego pomiaru i słusznej samooceny, a w konsekwencji wzmacnia poczucie obowiązkowości i trwale motywuje go do pracy, zwiększa bowiem potrzebę akceptacji i uznania społecznego wobec uświadamiania sobie możliwości zaspokajania tej potrzeby przez dobre, sumienne, wypełnianie szkolnych obowiązków.

Słuszne i sprawiedliwe oceny stanowią zatem wzmocnienie instrumentalne obowiązkowości ucznia w spełnianiu nałożonych na niego przez społeczeństwo obowiązków i tym samym zwiększają obowiązkowość ucznia jako własność jego osobowości. Jest to szczególnie ważne, jeśli weźmiemy pod uwagę, że prawa (uprawnienia) i obowiązki stanowią uporządkowaną podstawę więzi społecznej, współżycia i współdziałania, tak w grupach pierwotnych i wtórnych (celowych), jak i w dowolnych bieżących interakcjach społecznych objętych bądź nie objętych formalnymi umowami.

Ostatnio w szkolnictwie zarysowały się dwie tendencje negatywnie oddziałujące na proces oceniania:

- niż demograficzny, który wchodzi do szkół podstawowych i powoduje zwiększoną konkurencję między nauczycielami, którzy przyjmują oceny uczniów za miarę wyników swojej pracy,
- nacisk rodziców na nauczycieli, żeby ich dzieci czyniły zadowolające postępy w nauce, w tym także w relacji do innych uczniów, przy czym aspiracje rodziców są nierzadko większe od możliwości ich dzieci,

Tendencje te powodują, że nauczyciele skłaniają się do zawyżania ocen szkolnych w szczególności w kształceniu propedeutycznym, gdzie zróżnicowanie uczniów jest najmniejsze, a aspiracje rodziców największe. Zawyżanie ocen powoduje, że samoocena ucznia jest także zawyżona, a to z kolei zwiększa aspiracje ucznia i jego rodziców i sprawia, że uczeń w coraz mniejszym stopniu może tym aspiracjom sprostać.

Bardziej szczegółowo rozpatrując proces oceniania sprawiedliwego oraz jego konsekwencje, należy rozważyć pojęcie sprawiedliwości określane w literaturze w dwu aspektach: statycznym jako stosowanie tych samych zasad względem wszystkich ludzi należących do określonej kategorii, czyli równość sankcjonowania ich stanu i działania (Perelman Ch., 1959, s. 110), oraz dynamicznym jako stosowanie zasad traktowania ludzi zgodnych z istniejącymi normami i wartościami kulturowymi (Rawls J., 1972; Kostkowska E., 1983, s. 273 i n.; Zimny Z., 1986).

Rozważając sprawiedliwość oceniania szkolnego, powiemy, że ocena jest sprawiedliwa w aspekcie statycznym, jeżeli wszyscy uczniowie są oceniani przez nauczyciela w ten sam sposób, czyli według tych samych przyjętych zasad. Natomiast ocena jest sprawiedliwa w aspekcie dynamicznym, jeżeli przyjęte zasady oceniania są trwałe i zgodne z normami i wartościami kulturowymi.

Ocena szkolna jest oceną pomiaru, a dokładniej jego odniesieniem do normy określonej w programie kształcenia. Pomiar w kształceniu polega na sprawdzaniu spełnienia poszczególnych postawionych wymagań wyrażonych w formie zadań, a więc w formie zoperacjonalizowanej (gdy wymaganie nie dotyczy bezpośrednio wykonania jakiejś operacji) oraz skondycjonalizowanej (w każdym przypadku). Wynika z tego, że spełnienie każdego wymagania może być sprawdzane za pomocą zbioru zadań równoważnych, w których zmianie podlegają warunki (sytuacje początkowe) wykonania zadanej operacji lub zadanego ciągu operacji, a ponadto także same operacje lub ich ciągi przeprowadzające sytuację początkową w sytuację końcową, docelową, jeśli nie zostały w zadaniu jednoznacznie określone.

Mierzenie wyników kształcenia polega zatem na porównywaniu jakościowym otrzymanych rezultatów zadań sprawdzających z ich rezultatami oczekiwanymi, czyli z wynikami zadań, i na sprawdzaniu zgodności otrzymanych rezultatów rozwiązywania zadań z ich wynikami jako rezultatami oczekiwanymi, a następnie na liczeniu wymagań spełnionych. Na trafność pomiaru spełnienia wymagania składa się trafność teoretyczna określenia zbioru zadań sprawdzających, czyli równoważność obiektywna tych zadań, oraz rzetelność pomiaru w sensie jego niezmienności w przypadku wybrania dowolnego zadania jako reprezentatywnego dla zbioru zadań.

Ocena jest słuszna, jeżeli sposób przyporządkowania oceny do pomiaru jest zgodny z przyjętą regułą. Teoretycznie można przyjąć wiele różnych reguł przyporządkowania i w konsekwencji można mówić o wielu różnych, a zarazem słusznych ocenach.

Sprawiedliwość oceny jest określona już nie na relacji między wymaganiem a rezultatem zadania reprezentatywnego, lecz na relacji między rezultatami zadań reprezentatywnych rozwiązywanych przez różnych uczniów, a przyporządkowany-

mi do tych rezultatów ocenami, czyli na relacji między pomiarami a ocenami w odniesieniu do różnych uczniów. Jeśli zatem istnieje reguła przyporządkowania ocen do pomiarów rezultatów, to warunek konieczny i wystarczający sprawiedliwości statycznej ocen jest spełniony. Zbiór zadań reprezentatywnych dla wskazanego wymagania ma być zbiorem zadań równoważnych obiektywnie i subiektywnie dla poszczególnych uczniów.

Dotąd rozważaliśmy proces pomiaru i oceniania spełnienia wymagania czy wymagań jako przebiegający obiektywnie po stronie nauczyciela i mający aspekt wyłącznie dydaktyczny. Ale bezpośrednio realizowany proces dydaktyczny jest określony na układzie dwupodmiotowym: nauczyciel – uczeń i stąd zachodzi potrzeba przekazania uczniowi, czyli zakomunikowania mu, oceny przyporządkowanej do rezultatów wykonywanych przez niego zadań sprawdzających. To zakomunikowanie może być proste, impersonalne albo złożone – personalne.

W przypadku pierwszym nauczyciel pisze ocenę na kartce, na której uczeń rozwiązywał zadanie sprawdzające, i wpisuje do spisu uczniów albo odczytuje uczniom z tego spisu otrzymane przez nich oceny wyrażone w przyjętej i znanej im skali.

W przypadku drugim nauczyciel przekazuje ocenę każdemu uczniowi w bezpośredniej interakcji, nakładając na ten przekaz swoim zachowaniem dodatkową informację bezsłowną lub słowną wyrażającą jego stosunek do ucznia. Ten wyraz postawy nauczyciela względem ucznia ma – poza samą oceną – istotne znaczenie motywująco-wychowawcze. Postawa nauczyciela powinna być, ogólnie biorąc, życzliwa, a w szczególności powinna wyrażać zadowolenie z osiągnięć i postępów ucznia oraz uznanie z racji uzyskania wysokiej oceny, a także wiarę w jego większe możliwości, gdy takie obiektywnie zachodzą. Przy kolejnych ocenach zauważyć i z zadowoleniem podkreślić postęp, pobudzać do pracy w przypadku regresu. Tu można korzystać z Farmakopei J. Korczaka i za jego wzorem dokonywać odpowiedniego doboru sposobów zwracania się do poszczególnych uczniów w różnych sytuacjach zależnie od domniemyanych przyczyn zbyt słabych ocen.

Uczniowie mają możliwość porównywania uzyskiwanych rezultatów, ocen i ustosunkowań nauczyciela. Z porównań tych wnioskuje o trafności pomiarów spełnienia stawianych im wymagań, o słuszności i sprawiedliwości ocen tych pomiarów, czyli o ich niezależności od osoby ucznia, który dany rezultat, odpowiedni pomiar i ocenę uzyskał.

Sprawiedliwe ocenianie przez nauczyciela osiągnięć uczniów jest warunkiem koniecznym, lecz może się okazać warunkiem niewystarczającym dla kształtowania u uczniów poczucia sprawiedliwości oceniania, w szczególności na szczeblu kształcenia propedeutycznego. Warunkiem wystarczającym jest poznanie przez ucznia reguł przyporządkowania oceny do pomiaru spełnienia wymagania oraz uświadomienie mu, że owe reguły są zgodne z wartościami kulturowymi, a także, że są stosowane konsekwentnie w stosunku do wszystkich uczniów. Dlatego wdrażanie uczniów do samooceny w szczególności w młodszym wieku szkolnym jest ważne nie tylko dla celów dydaktycznych, ale także dla celów wychowawczych.

Poczucie sprawiedliwości ocen otrzymywanych przez ucznia jest dla niego

wzmocnieniem nie tylko do przyswajania sobie określonej wiedzy i umiejętności, lecz także do przyswajania określonych wartości i postaw względem nauczyciela, kolegów i efektów wykonywanej przez nich i przez siebie pracy.

Literatura

- Kostkowska E., 1983, *Idea równości społecznej*, Warszawa; Kruszewski K., 1984, *Kontrola i ocena postępów w nauce*, „Dydaktyka Szkoły Wyższej” nr 2/84,
- Perelman Ch., 1959, *O sprawiedliwości*, Warszawa; Rawls J., 1972, *A theory of justice*, Oxford;
- Zimny T.M., 1992, *Mierzenie efektywności kształcenia w ujęciu formalnym*, [w:] *Efektywność kształcenia*, red. Z.M. Zimny, WSP Częstochowa,
- Zimny Z.M., 1986, *Sprawiedliwość decyzji społecznych*, [w:] *Prace Naukowe Psychologia* tom 1, WSP, Częstochowa.